

เครือข่ายยุติธรรมชุมชน มิติใหม่ของการสร้างความเป็นธรรมให้กับรากหญ้า

*ดร. กิตติพงษ์ กิตยารักษ์

อธิบดีกรมคุมประพฤติ

เมื่อไม่ได้รับความเป็นธรรม เมื่อเกิดความอยุติธรรมขึ้นในปัจจุบันการแก้ไขปัญหาเหล่านี้ จะกระทำได้อย่างไร เมื่อมีการร้องเรียนมาที่หน่วยงานของรัฐหรือนำเรื่องเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมเท่านั้น หากหลายคนไม่ยอมยุ่งเกี่ยว ไม่อยากเข้ามาเกี่ยวข้องหรือไม่มีหนทางที่จะเข้ามาพึ่งพากระบวนการยุติธรรม ก็จะทำให้ความไม่เป็นธรรม ความอยุติธรรมนั้นเกิดขึ้นต่อไป

ความอยุติธรรม ความไม่เป็นธรรมที่หลายคนไม่ยอมยุ่งเกี่ยวและเมื่อเริ่มต้นอาจมองว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย นั้น สิ่งเหล่านี้อาจทับถมรวมตัวกันเป็นปัญหาใหญ่ในอนาคตที่แก้ไขในช่วงแรกก็จะไม่ลุกลามบานปลายเช่นนั้น และแม้ว่ากระทรวงยุติธรรมซึ่งมีภารกิจหลักในการอำนวยความสะดวกยุติธรรมและการสร้างความเป็นธรรมจะได้มีการปฏิรูปโครงสร้างใหม่ภายหลังการปฏิรูประบบราชการแล้ว แต่ก็ยังคงไม่สามารถทำให้ประชาชนบางส่วน และหลายส่วนๆ ในสังคมได้รับความเป็นธรรมได้ อาจเป็นเพราะภารกิจมากมายหลายด้าน ปัญหาสังคมมีเพิ่มขึ้น สลับซับซ้อนเพิ่มขึ้น และปัญหาความไม่เป็นธรรมถูกปกปิดเพื่อซ่อนไว้

แต่ด้วยมิติใหม่ของการกระทรวงยุติธรรมที่ต้องการสร้างความเป็นธรรม การอำนวยความสะดวกยุติธรรมให้แผ่ขยายไปทุกพื้นที่ของสังคมไทย ที่เดิมแม้จะมีอาสาสมัครของหน่วยงานต่างๆ ที่ช่วยงานกระทรวงอยู่แล้วราว 20,000 คนเศษ แต่เมื่อเทียบกับจำนวนประชากรของประเทศไทยประมาณ 60 ล้านคน จะพบว่าเป็นสัดส่วนที่แตกต่างกัน และไม่สามารถนำมาเปรียบเทียบกันได้ กอปรกับแนวคิดการนำภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับการรัฐ เป็นแนวคิดที่ได้รับการยอมรับทั้งในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งจะต้องให้ความสำคัญและดำเนินการอย่างจริงจัง กระทรวงยุติธรรมจึงได้กำหนดไว้ในยุทธศาสตร์หลักของกระทรวงในปี 2548 เป็นต้นไป ภายใต้ยุทธศาสตร์ “ยุติธรรมถ้วนหน้า ประชาชนมีส่วนร่วม”

แต่อย่างไรก็ตาม การนำประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมจะต้องทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจัง มิใช่ร่วมในลักษณะที่รัฐเป็นผู้กำหนดหรือเป็นผู้ทำให้ประชาชนเป็นผู้ตาม แต่จะทำอย่างไรให้ประชาชนสามารถรวมตัว สามารถคิด สามารถวางแผนกันเองได้ที่จะทำให้ชุมชน สังคม มีความเป็นธรรมเกิดขึ้น หรือการร่วมกันในลักษณะเป็น “หุ้นส่วน” นั่นเอง ซึ่งการทำให้เกิดกรณีเช่นนี้ได้มาจากรากฐานงานด้านชุมชนส่วนหนึ่งของหน่วยงานในกระทรวงยุติธรรมที่ทำงานด้านชุมชนมานาน ไม่ว่าจะเป็น ปปส. กรมคุมประพฤติ แต่ที่เห็นชัดเจนและมีหลักวิชาการรองรับซึ่งทำให้เกิดความเชื่อมั่นการทำให้เกิดยุติธรรมถ้วนหน้า ประชาชนมีส่วนร่วมคือ ปัญหาเสพติดที่เกิดขึ้น และกรมคุมประพฤติได้ดำเนินการในโครงการพลังเครือข่ายยุติธรรมชุมชนแก้ปัญหาเสพติด ซึ่งเป็นโครงการที่แม้จะเน้นแก้ไขปัญหาเสพติด แต่ก็รวมการแก้ไขปัญห่อื่นๆ ในสังคมไปด้วย โดยเป็นโครงการที่มีลักษณะกึ่งวิจัยและปฏิบัติการจริง ทั้งนี้เพื่อต้องการหารูปแบบการป้องกันแก้ไขปัญหาเสพติดและปัญหาอื่นๆ อย่างครบวงจรที่มีลักษณะสอดคล้องกับบริบทของชุมชน และมีกระบวนการทำให้เกิดและพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน และท้ายสุดได้ออกความรู้เกี่ยวกับการทำงานเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาดังๆ ในชุมชน ทั้งด้านมาตรฐานการทำงาน รูปแบบการทำงาน และการบริหารจัดการชุมชน โดยโครงการนี้ได้รับการสนับสนุนงบประมาณให้ศึกษาและปฏิบัติการจริงจาก สสส. มีระยะเวลา 3 ปี จากปี 2546 ถึงปี 2549 ซึ่งได้ดำเนินการทดลองในชุมชนต่างๆ จำนวน 18 ชุมชน

โดยการดำเนินการดังกล่าวได้ใช้ทฤษฎีทางชุมชนของนักวิชาการ เช่น Meredith Mikler ดร.ชัยวัฒน์ ธิระวัฒน์ ที่ได้มีการสำรวจทุนของชุมชน วิเคราะห์ความเข้มแข็ง ความอ่อนแอของชุมชน มีการสร้างทุนของชุมชน วางแผนร่วมกับชุมชน รวมพลังชุมชน ทำแผนที่ชุมชน เป็นต้น โดยอยู่บนพื้นฐานที่การแก้ไขปัญหา ยาเสพติดหรือปัญหาต่างๆ ในชุมชนจะสำเร็จลงได้ต้องขึ้นอยู่กับ ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน จิตสำนึกขององค์กรชุมชนและชุมชนต่อปัญหานั้นๆ การประสานความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาจากทุกฝ่าย การปรับใช้เทคนิควิธีการที่สอดคล้องกับภูมิปัญญาของชุมชน บทบาทที่เหมาะสมระหว่างองค์กรภาครัฐ เอกชนและองค์กรประชาชน ระบบสนับสนุนเอื้ออำนวย และสภาพความสัมพันธ์ภายในชุมชน ซึ่งจากการลงพื้นที่เก็บข้อมูล สำรวจชุมชน วิเคราะห์ชุมชนของโครงการดังกล่าวทำให้สามารถถอดรหัส หรือถอดบทเรียนที่ถือเป็นกุญแจสำคัญในการแก้ไขปัญหา ยาเสพติด หรือปัญหาอื่นๆ ในชุมชนได้ เช่น

ชุมชนน้อมเกล้า, บดินทรเดชา	-	มีรูปแบบการทำงานที่ใช้การสร้างพลังเครือข่ายโดยใช้พลังกลุ่ม
ชุมชนท้ายโหนด ซากดาดวง จ. ยะลา	-	มีรูปแบบการทำงานที่ใช้การสร้างพลังเครือข่ายโดยใช้เครือข่ายอาชีพและยุติธรรมชุมชนในโรงเรียน
ชุมชนจอกขวาง, ดงใหญ่ จ.มหาสารคาม	-	มีรูปแบบการทำงานที่ใช้การสร้างพลังเครือข่ายโดยใช้พลัง บ้าน วัด โรงเรียน และทุนวัฒนธรรม
ชุมชนบ้านศรีมูล, ป่าสวน จ.ลำพูน	-	มีรูปแบบการทำงานที่ใช้การสร้างพลังเครือข่ายโดยใช้ยุติธรรมสมานฉันท์ระหว่างชุมชนและผู้กระทำได้

จากข้างต้นคือตัวอย่างของชุมชนที่ได้ไปศึกษา และค้นพบความจริงซึ่งเปรียบเสมือนเพชร หรือทรัพย์สินอันมีค่า เป็นทุนทางสังคมที่แต่ละชุมชนมีอยู่ ซึ่งรัฐจะเข้าไปกระตุ้น หรือส่งเสริมอย่างไรที่จะใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ทำให้เกิดประโยชน์ขึ้นมาได้

และจากข้างต้นอีกที่ทำให้เกิดความมั่นใจ เกิดความเชื่อมั่นว่าในทุกชุมชนของสังคมไทยมีพลัง มีความเข้มแข็งในแต่ละด้าน ที่พร้อมจะช่วยกันแก้ไขปัญหาในชุมชนและในสังคม ดังนั้นกระทรวงยุติธรรมจึงได้เห็นถึงทรัพย์สินทางปัญญาเหล่านี้ และเห็นว่าถ้าเข้าไปสนับสนุน เข้าไปเสริมแรงให้กับชุมชนต่างๆ ก็จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง มีพลัง และพร้อมที่จะช่วยแก้ไขปัญหาความไม่เป็นธรรม ความอยุติธรรม รวมถึงปัญหาอื่นๆ ได้

แนวคิดเรื่องเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจึงได้เกิดขึ้น ซึ่งเกิดขึ้นจากฐานของการทำงานชุมชนทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพดังที่กล่าวข้างต้น โดยเครือข่ายยุติธรรมชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินงานของกระทรวงยุติธรรมภายใต้ยุทธศาสตร์ “ยุติธรรมถ้วนหน้า ประชาชนมีส่วนร่วม” (Justice for All, All for Justice) ซึ่งเป็นแนวทางที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม มาเป็น “หุ้นส่วน” กับรัฐในการอำนวยความสะดวกยุติธรรม ในการสร้างความเป็นธรรมและความสงบสุข โดยรัฐจะส่งเสริมการรวมตัวของประชาชนในลักษณะของเครือข่าย ที่ทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กับภาครัฐ ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของชุมชน และรัฐจะส่งเสริม สนับสนุนให้เครือข่ายมีความเข้มแข็งเพิ่มมากขึ้นจากเดิมที่มีความเข้มแข็งในตนเองอยู่แล้ว ซึ่งอนาคตเครือข่ายเหล่านี้จะรวมตัวเป็นศูนย์ยุติธรรมชุมชนของตนเองในการเป็นกลไกร่วมกัน และเป็นช่องทางที่จะเชื่อมต่อกับกลไกของรัฐซึ่งปัจจุบันยังเป็นช่องว่างอยู่

หลายคนคงสงสัยว่าบทบาทหรือหน้าที่ของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนมีอย่างไรบ้าง ซึ่งถ้าจำแนกแล้วมีหลายประการเช่น การเป็นแนวร่วมของกระทรวงยุติธรรมในชุมชนที่ดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้สังคมเป็นสุข สังคมมีความเป็นธรรม การให้คำแนะนำแก้ไขปัญหาเบื้องต้นกับผู้ที่ถูกละเมิดสิทธิ และเสรีภาพ การช่วยระงับข้อพิพาทหรือข้อขัดแย้งในชุมชน การช่วยป้องกันปัญหาทางอาชญากรรมในชุมชนในด้านต่างๆ เช่น ธรรมนูญลดอุบัติเหตุ ธรรมนูญยุติความรุนแรง การช่วยแก้ไขฟื้นฟูสังคมให้ผู้กระทำผิด การให้ความช่วยเหลือดูแลผู้เสียหาย การแจ้งข่าวหรือเบาะแสต่างๆ และร่วมในภารกิจต่างๆ ที่กระทรวงยุติธรรมดำเนินการ โดยจะถือว่าประชาชนที่เป็นเครือข่ายยุติธรรมชุมชนของกระทรวงยุติธรรม จะเปรียบเสมือนเป็นสมาชิกของกระทรวงยุติธรรมที่มีโอกาสได้รับประโยชน์และสิทธิต่างๆ มากมายเช่น ได้รับวุฒิบัตร ได้รับบัตรสมาชิกเครือข่าย ได้รับการอบรม ได้ร่วมงานหรือกิจกรรมต่างๆ ของกระทรวงในทุกพื้นที่ ได้ร่วมคิด ร่วมวางแผนในกิจกรรมต่างๆ ของกระทรวงฯ มีโอกาสได้รับเลือกเป็นอาสาสมัครในด้านต่างๆ ของกระทรวงฯ และมีโอกาสได้รับการประกาศเกียรติคุณ และเครื่องหมายเชิดชูเกียรติจากกระทรวงยุติธรรม

ข้างต้นคือ ก้าวใหม่ของกระทรวงยุติธรรมที่จะก้าวเดินไปข้างหน้าโดยมีพลังจากประชาชน เข้ามามีส่วนร่วม เข้ามาเคียงบ่าเคียงไหล่ในการสร้างความเป็นธรรม และการอำนวยความสะดวกยุติธรรมให้เกิดขึ้นในทุกพื้นที่ของสังคมไทย นับเป็นกลยุทธ์ในเชิงรุก และบุกไปข้างหน้า ที่จะทำให้ประชาชนรู้สึกมั่นใจ อุ่นใจ และเมื่อมีปัญหาทุกข์ร้อนก็จะมีเครือข่ายยุติธรรมชุมชนที่มีความพร้อมในการช่วยเหลือ ช่วยแก้ไขปัญหา และพร้อมเป็นทางเชื่อมให้กับหน่วยงานภาครัฐได้เป็นอย่างดี

โดยในปี 2549 ได้ตั้งเป้าหมายไว้ว่าจะต้องมีเครือข่ายยุติธรรมชุมชนทั่วประเทศไม่ต่ำกว่า 1 แสนคน และในปีต่อไป จะเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อยๆ เปรียบเสมือนความเป็นธรรมได้แผ่ปกคลุมพื้นที่ทุกตารางเมตรของประเทศไทย

